Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

RUNA.

ANTIQVARISK TIDSKRIFT,

UTGIFVEN

AF

RICHARD DYBECK.

1844.

PÅ UTGIFVARENS FÖRLAG.

Då närvarande årgång af Runa nu först kommit att förses med titelblad, begagnar jag tillfället, att meddela några efter årgångens utgifning vunna upplysningar.

Till den i Maj-häftet förekommande teckningen af Våren vore icke litet att tillägga, serdeles till de spådomsgrepp, som sid. 10 uppräknas. Af dylika har Förf. på sednare tvenne åren upptecknat många, hvilka styrka och utveckla hvad i anledning af dylika blifvit i afhandlingen sagdt. — Likaledes kunde samma afhandling rigtas med åtskilliga andra upplysande drag af Svenska sedvänjor, hörande till våren och vårsysslorna. Af dessa må dock ett anföras. I Bohusläns fjellbygd är sedan gammalt en sed, att, när plogen första gången om våren sättes i jorden, samtlige husfolket tager plats på den så kallade plogåsen, och der bryter, samt i mjölk förtär Plogkakan, *hvilken för detta tillfälle blifvit bakad vid föregående Julen, och hvarå vanligen äro att se de flesta åkerredskapen, i deg afbildade.*

Beträffande afhandlingen om Midsommaren (i Juni-häftet), så vore till densamma ännu mer att tillägga. Förf. hade under sistlidne sommar tillfälle att se en festeld tändas sjelfva Midsommarsaftonen — och detta i Södermanland, på Balsberga ägor i Wårdinge socken. En dylik eld skall der hafva tändts hvarje Midsommar, och sedan gammalt varit kallad festeldsbrasa. *Stället för den väldiga stockbrasan var den solljusa, och redan före dess tändande öfvermåttan varma dansstugan.*

Härefter följer H—gs afhandling om Dragsmarks kloster. — Utg. har under sin vistelse i Bohuslän, sistlidne sommar, i allmogens mångfaldiga, fast merändels osammanhängande, berättelser om Axel och Walborg trott sig finna så många stöd för antagandet, att desse derstädes *lefvat och dött, att han icke mer tviflar derpå. Visan om de två är troligen icke gammal. Den är i poetiskt afseende rikare, men i öfrigt vida fattigare, än folksägnen, eller rättare, än sägnerna tillsammantagna.*

I Juli-häftet är (sid. 37—38) den bekanta Götriks och Rolfs saga vidrörd. I en Akademisk afhandling, utgifven sistlidet år, har Prof. Atterbom visat sannolikheten deraf, att åtminstone grunddragen af denna saga för icke så längesedan varit bland Svenska allmogen kände och (kanske såsom sägen?) gängse.

Oktober-häftet upptager, bland annat, en folkvisa (sid. 94 o. följ. N:o 2), som säges icke vara förut allmängjord. Förändringar af densamma läsas likväl hos både Afzelius och Arvidsson.

Den till December-häftets första afhandling hörande teckningen lemnades, för att öfverflyttas på sten, till Stentryckaren A. Hårdh i Stockholm, men förkom hos honom; och har han sedermera icke kunnat densamma tillrättaskaffa. Utg:s bemödanden att tillvägabringa en ny teckning hafva hittills varit fruktlösa.

Slutligen bör nämnas, att de smärre rättelser, hvilka vid de i årgången meddelade vallvisorna voro att göra, skola noggrannt iakttagas i den samling af Svenska Vallvisor och Hornlåtar, *som snart nog kommer att allmängöras.*

Mariefred i Januari 1846

Richard Dybeck.

STOCKHOLM, P. G. BERG, 1846.

RUNA.

ANTIQVARISK TIDSKRIFT.

Maj-Häftet, 1844.

Våren i Norden.

(En stunds betraktelse.)

Läsare — du barn af Norden! Våren står i blomma. Låt mig leda dig ut på första grön äng. Låtom oss tala om vårblommorna i hemlandet. Markens och menniskosinnets.

Dock — — med din vilja och med ditt ja. Vi komma till engder, der mina ord förmå intet. Jag vill, att du då fullt ut *känner* just detta. *Det* är den vilja och det ja — det deltagande jag behöfver — — och förhoppas. För alltid är du goder om våren.

Så säga de, som från Södern komma, att våren tillhör Norden, och att Söderns "eviga sommar" har föga, som med den kan förliknas. De säga ock, att Nordboen aldrig vexer från vårsinnet. (Våren — så tyckes det — kan icke bättre rosa fälten). — Så skulle man då få af våren veta hvad Nordboen betyder. Nå väl! kastom en blick på Nordens vår och Nordmannens uppfattning af den.

Sverikes land har det läget och den beskaffenheten, att våren vanligen behöfver mellan två och tre månaders tid (man skulle kunna säga tiden mellan Påsk och Pingst) för att genomtåga landet från Skåne till högsta norden. När således i Rikets södra delar solen redan hunnit locka ur jorden rätt många blomster (*de* förbli väl alltid vårens egentliga budbärare), ligga dessa, i Sverikes nordländer, än i sin vinterslummer under tunga drifvor. Men när våren står på fjellen, äro söderns vissnade vårblomster efterträdda af andra, som båda sommaren. Svea Rike — midian af landet — bildar öfvergången; och vill man under en blick sammanfatta Nordens vår, torde man hufvudsakligen böra se till, hur den har sig der.

Af detta vårens olika inträdande och utveckling i skilda delar af landet följer, att, om än Nordboens uppfattning af våren (denna är ock en vår, som oftast fått förblomma osedd) är i grunden öfverallt en, de uttryck, hvilka han gifvit åt denna uppfattning, fästats vid mycket skilda tider, hvaraf åter händt, ej mindre, att våren, som hos oss nästan årligen ombyter lynne — skrider eller skyndar o. s. v. — gifvit (såsom den ock ännu gifver) åt uttrycken, nu en, nu en annan, färg, än äfven, att de dagars serskilda betydelser, hvilka begås, såsom första vårdagar, kommit, att på dem inflyta.

Med årsskiftenas öfvergångar voro i äldsta tider, hos de flesta folk, högtider förenade; — ja, det skulle kunna sägas, att de förra varit upphofven till fester. Dessa äro de hufvudsakligaste af de "uttryck" vi nämnde, och komma derföre — så vidt de tillhöra våren — att här närmare betraktas. De voro de gamles offerhögtider; de äro nu folkfester.

De första tecknen till en gryende vår visa sig hos oss — fast nästan uteslutande i de sydligaste Landskaperna — i början af April månad, eller vid Påsktiden. I några af dessa, äfvensom i de vestliga tändas, Påskaftonen, eldar, och icke synnerligen gamla

efterrättelser gifva vid handen, att i Skåne, vid "Påskan-hälgden, ungdomen brukat komma tillsammans vid (ätt-) högarne, therutföre the sig rullat och tumlat" *). I vissa delar af Westergötland skall man vid denna tid till och med anställt dansar och vanligare vårlekar under öppen himmel. Men i de öfriga Landskapen har vid Påsktiden vintern vanligen föga gifvit med sig. — Dagarna hafva hos allmogen öfver hela landet en hemsk betydelse, den der väl genomgår hela våren, men mildras med dess utveckling. Thorsdagen för Påsk, som kallas Skärthorsdag, tros nemligen trollqvinnorna, i de vidunderligaste skepnader, fara genom luften till Blåkulla eller Häklefjell, der de uppehålla sig till natten för Påskdagen, då de återkomma. Både vid deras fram- och återfärd skola menniskorna vara utsatta för deras ondska. Man kan säga, att de flesta af sådana vidskepelser hos allmogen, som äro fästade vid vissa tider, tillhöra Påsk; och hafva de alla åsyftat afvärjandet af trollens list och ondska. Vi förbigå dem här, destoheldre, som ifrågavarande urgamla föreställning, hvilken varder af det följande något närmare belyst, synes oss åtminstone icke tillhöra våren. Det endast må nämnas, att i många orter, så väl Skärthorsdagen, som Påskaftonen, skott lossas, någon gång i förmodan, att vidundren vid smällen falla ned. Till och med af de nämnda Påskeldarna sägas de skrämas.

Sedan urminnes tider har i Norden våren ansetts inträda med den första Maj, eller Valborgs dag **). Det är vanligen vid, eller kort efter denna tid, som skapelsen, efter en lång och tung vinterdvala, med ens slår upp sin morgonfriska blick; och den blicken verkar och måste verka på ett folk, som nyss förut genomlefvat en lång tid af köld och skymning. Aftonen och natten för den första Maj — "Valborgmäss-aftonen" — är derföre i de flesta delar af vårt land, med undantag af de nordligaste, der våren sednare inträder, en ägta folkhögtid. — Vid skymningens inträdande begifva sig de yngre af byalaget till ett närliggande berg, eller höjd, hvarå, sedan tjenligt bränsle sammanförts i en väldig hop på den högsta och friaste delen af berget eller höjden, detsamma antändes — rättast medelst flinteld; och stiger så i mörka natten den blossande elden högt mot himmelen. Vanligen har hvarje *större* byalag sin eld, så att inom en socken 20—30 eldar tändas, och kan man från en högre plats ofta på en gång se dem alla, samt derjemte eldar i kringliggande socknar. Det hör de gamla till, att sitta hemma och skåda eldarna, hvarvid noga bemärkes om antalet är udda eller jemnt, äfvensom om lågan *drar sig* mot nord eller söder. I förra fallet blir våren kall, i det sednare blid. — Men ungdomens bestyr kring bålet förtjenar närmare betraktas. Hvilken rörlighet! Under det att några från de kringstående furorna nedkasta afhuggna grenar, dem andra genast afföra till eldstället, äro flere sysselsatte med fällandet af hela, merändels *ur-vuxna* ***) träd, hvilka åter af en annan skock, under högljudda glädjeyttringar, framföras. Några af de förslagnaste och kargaste "sköta" medelst stora stänger den mer och mer växande elden. Stundeligen ankomma nya skaror. För flickorna äro — om snö ännu finnes — platser på kringliggande klintar afröjda. — Nu har elden nått sin höjd, och tillräckligt bränsle för dess behöriga underhållande blifvit anskaffadt; då tränga skarorna närmare elden, upphäfva glädjeskri och sluta sig i en stor ring kring densamma (någon gång föranleda belägenheten och folkmängden

*) Floræus, Flores Ant. Scan. p. 152. Rudb. Atl. m. fl.

) Detta namn erhöll dagen först i medeltiden efter Walborg eller Valburgis, en helig jungfru, som blef Abedissa i ett kloster i Bejern, hvilket hennes broder, Biskop Willibald, Konung Richards son, der byggt. *) *Urvuxen*, eg.: ur växten; men vanliga bemärkelsen är: *torr* eller *murken*.

två till tre ringar utom hvarandra), hvilken ring rör sig i dans, under sång, den der på några ställen intill sednare tider åtföljts af ord, såsom i Östergöthlands Bergslag *).

Så gingom vi ut om Valborgmässqvälle,
Till att dansa;
Så gingom vi up på högsta berge,
Till att lustiga vara;
För hej! låt oss lustiga vara.

(I Leksand socken, Dalarna:)
Lekt hafver jag en Valborgmässnatt;
Tralle-ralle-ralle-rej;
Ut gick jag med både handskar och hatt.
Hej tralle-ralle-ralle-rej **).

(I Grythytte Bergslag, o. s. v.:)
Hej lusteligt att dansa!
Vi, som andra.
Alla taga vi i ring,
Alla dansa vi i kring;
Ella står uppå hälla.
Hej m. m.

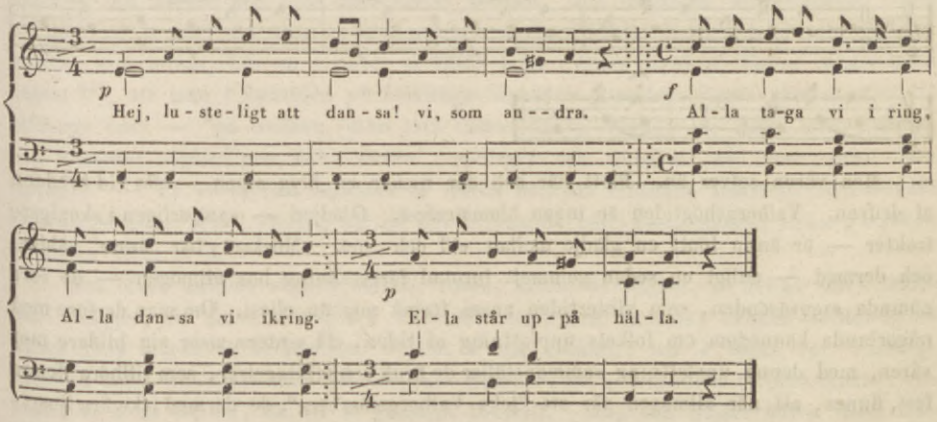

Vanligen höres dock nu mer blott en munter polska till dansen. Men äfven dansen har mångenstädes upphört, isynnerhet der flickorna icke mer vilja vara med. — Vi äro öfvertygade, att alla, som haft tillfälle att deltaga i, eller närvara vid en Valborgmässdans af gamla ägta slaget, skola medgifva omöjligheten, att åskådligt teckna en sådan. Tänkom oss emedlertid en högröd, dånande eldflamma på bergets högsta tinne, samt närmast kring densamma fem eller sex barska bussar, underhållande lågan medelst påkastadt virke, hvarmed ofta följa stora snö och isflingor, de der åstadkomma en stark rök och fräsning. Hvarje vindkast sätter dem i fara för de åt sidorna sig häfvande lågorna, men gifver dem dermed ett godt tillfälle, att ådagalägga både mod och skicklighet. Föreställom oss vidare en, tvänne eller trenne ringar utomkring hvarandra af brokigt utstyrda menniskor i dans kring elden. Äro ringarna flere, röra de sig ibland olika, nemligen en åt höger och en annan åt venster. När nu härtill

*) Det är ingen tvifvel, att vid alla högtidligheter, redan i hedendomen, till hvarje fest hörande, sånger afsjöngos. I Ärkebisk. Johannis i Lund Synodalförordn. förbjudas, bland annat, de dansar och stygga sånger, som ärligen vissa aftnar och nätter plägade sjungas, "efter hedningarnas bruk".— Efter Finn Magn. — Se Thorkelins Saml. af gl. Danske Kirkelove. Khn. 1781 sid. 120. — De af oss anförda hafva likväl troligen ingen hög ålder.

**) Denna, som är hemtad ur Hskr. till Sv. Forns., der den säges vara upptecknad 1818 *i Stockholm*, efter föredrag af 3 Dalkarlar från Leksand, är åtminstone nu mer okänd i Dalarna.

kommer, att under det några af de i ringarna befinna sig på branta, af skenet starkt upplysta, klintar, andra ses genomsväfva skumma snar och fördjupningar, hvilket oaflåtet omväxlar, kan man dömma till uttrycket af det hela. — Hörom så sången! hörom den ofvan anförda, sjungen af 50 till 100 församlade och dansande, och framför allt, tänkom oss det stormande i allt; i sång, i rörelser i åtbörder; nattens stillhet eller dess sus i öfverhängande furorna, som då och då nedströ kalla snöflingar midt i glädjen. — — Blott någon gång genomgripes sorlet af aflägsna vallhorns eller lurars toner. Till aftonens högtidlighet hör nemligen, att de nu första gången skola ljuda *). Den, som växt upp vid dessa toner, har godt af dem så länge han lefver. Nu höras dessa vårens förslag, hvilka tala hvad ännu intet mensklig ord utsagt. De äro det innersta af "musik"; de leda en in i hjertat af folklifvet. — Af fem uppteckningar utaf sådana från olika delar af landet, dem vi innehafva, meddelas här en, för hvars säkra uppfattning kan ansvaras **):

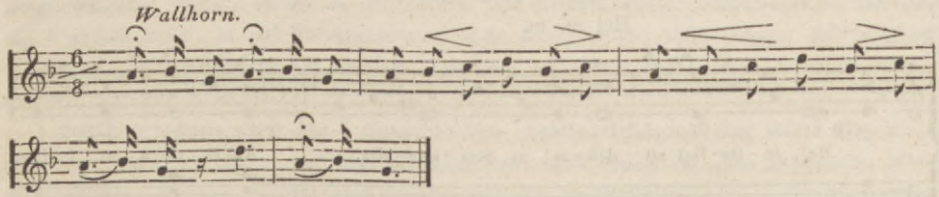

Men våren sofver än. Blott här och der nickar en blyg sippa — ofta vid brädden af drifvan. Valborgshögtiden är ingen blomsterfest. Glädjen — synnerligen i skogigare trakter — är ännu blott en glädje mellan eld och snö. Mörkret har ännu väldet, och dermed — enligt en sedan gammalt inrotad föreställning hos allmogen — de förr nämnda sagoväsenden, som vintertiden anses förmå mer än eljest. Om man derföre med någorlunda kännedom om folkets uppfattning af tiden, då vintern visar sig blidare mot våren, med denna uppfattning sammanställer de bruk och iakttagelser, som tillhöra denna fest, finnes, att när allmogen går att "leka Valborgmässberg", de dermed icke fira ljusets eller värmens seger, utan fast heldre — öfvertygade, att mörkret och allt dess onda följe nu *bör* ge vika, helst tecken dertill varit eller äro för handen — vilja i "lek" (det ordet må tillhöra festen) föreställa kampen mellan båda. Sällan är folket i sina förlustelser så stormande, som på Valborgmässbergen. Sådant är icke tillfälligt. Deri ligger "lekens" betydelse; dermed tror man sig kämpa en god kamp; och det minsta afbrott deri skulle öppna väg för hvad man denna natt så synbart fruktar. Sjelfva Valborgmäss-elden måste, när den nått sin höjd, stadigt hållas vid magt, till dess den hastigt släckes, hvilket icke sker utan ansträngning. — Men vi inträda här på ett skummt fält. Allmogen kan nu mer sjelf föga göra reda för sina hit hörande föreställningar, de der under tidernas längd efter hand förlorat gestalt, fast de ännu friskt fortlefva till sina — för det mesta — oskadliga verkningar. Derföre blott några spridda drag! — Denna natt, tros de magter, dem folket benämner Troll, Hexor, Rå m. fl. begynna sina färder öfver skogar och rymder, dels flygande, dels ridande, och olycklig den, som råkar ut för dem. De stå på flygt. För desamma äro icke allenast menniskor, utan äfven hvad för dessa dyrbarast är, såsom hus och hem, husdjur, gröda m. m. utsatte. Ofta

*) För ändamålet läggas de, åtta dagar för Valb.mässan, i blöt.

**) Intet är svårare att uppteckna, än dessa. Förf. är öfvertygad, att den anförda kan rätt utföras *endast* medelst lur, eller vallhorn.

rida de på djur, såsom vargar, räfvar, kråkor, skator, eller antaga de skapnaden af sådana. Om ett af dessa djur visade sig vid elden, skulle ofelbart antingen denna släckas, eller åtminstone glädjen blifva all, samt en stor olycka antagas vara för handen. Nattväsenderna äro äfven synliga i andra sällsammare gestalter. — På det så kallade Arlaberget i Westmanland tändes, enligt gammalt bruk, år 1830 en Valborgmässeld, och mycket folk hade samlat sig kring densamma. Nu syntes närmast elden en gammal käring, liknande en lappqvinna. Folket skyndade sig bestört utför bergets branter, och under tio år derefter tändes ingen eld på berget. Då för få år sedan en Vallborgmässeld tändes på Selaön i Mälaren, visade sig ett spöke, som åstadkom stor villervalla. På ett berg i Wallentuna socken af Upland voro, Valborgmässnatten 1835, flere byalag församlade kring stockelden, då en uppkommen stark storm i hast släckte den. Man var öfvertygad, att trollen, som foro i luften, vållade ovädret.

Att denna fest fordom var en af de största i Norden är bekant, äfvensom att dermed sommarhalfårets inträdande, dagen derefter, eller den första Maj, firades *). Men detta är ock nästan allt hvad man derom känner. Att högtiden ursprungligen varit en offerfest är med det nyss anförda nästan sagdt. Till de få upplysande efterrättelser härom, som finnas, hör en i slutet af 1600 talet i Oxie härad af Skåne upptecknad sägen **), att man i forntiden på åtskilliga *Stendöser* derstädes första vårdag offrat ett lefvande barn — "på hvilken (utan tvifl theras första offerdag) de sedan efter basuner och trummor ouphörligen hafva dansat, sprungit och dundrat, till dess solen åter uppgått." — På ett dylikt begående af festen häntyda måhända åtskilliga intill sednare tider bibehållna bruk, såsom, att på det brinnande bålet kasta mossa, tickor, stycken af slitna plagg o. d.

Den ofvan anförda sägnen omtalar rösen, såsom de ställen, på hvilka elden tändes och tillägger, att bland stenarna i desamma stora kohl funnits, hvilken omständighet synes gifva styrka åt berättelsen. — Det är oss obekant, om å dessa rör Valborgmässbål ännu uppföras, men det förtjenar nämnas, att i allmänhet eldarna tändas företrädesvis å de ställen, der de af gammalt brunnit. Berg och höjder hafva deraf icke sällan namn, såsom Valborgmässberg, Ella-berg o. s. v. Så finnes ock ofta, att s. k. *jätteberg*, serdeles med rösen, äfvensom ibland med ringmurar, i hvilket sistnämnde fall de äfven kallas Borgaberg m. m. härtill valts. Men ännu märkligare är, att om i en trakt en större ättehög med fritt läge finnes, elden, efter gammal sed, ofta tändes på denna, men icke på de kringliggande bergen, om de än äro högre och i öfrigt dertill lämpligare. Att förtiga andra nämna vi blott den af flere höga berg ***) omgifna Ströbohög i Westmanland, helst denna, om än ursprungligen en grafhög, bevisligen äfven tjenat till offerhög. — Dock — huruvida å allt detta och dylikt afseende bör fästas, derom måga andra dömma. Visst är, att äfven en sedan gammalt fortlefvande vördnad, eller heldre skräck för dessa åldriga minnen i sin mohn bidrager, att öka den farhåga, hvarmed Nordens Majglädje i grunden är blandad, och som gör Valborgsfesten till en af de märkligare företeelser något land kan uppvisa.

Man lärer finna, att vi hittills afsett Valborgsfestens firande hufvudsakligen i medlersta Sverike, hvilket den ock, åtminstone nu mer, egentligen tillhör. I brist af full-

*) Finn Magnusen, "den första Nov. og d. f. Aug." sid. 15 **) Bland Prestersk. Berättelser.

***) Å Jetteberget, en fjerdingsväg derifrån, hvarå Korslöte Borg är uppförd, hafva Valb. eldar blifvit tända. Men *närmare* högen finnas äfven berg och höjder.

ständigare efterrättelser nödgas vi ock för närvarande dertill inskränka oss. Härofvan är yttradt, att festen är i större delen af Norrland okänd; Detsamma gäller om södra Sverike, med undantag af Småland, Gottland o. s. v. I allmänhet kan anmärkas, att på de orter, der Valborgmässeldar icke synas, eldar tändas andra våraftnar, dervid till en del enahanda plägseder iakttagas. I några orter af Norrland uppskjutes dermed ända till Midsommaren, men högtiden blifver icke ens der, ehuru infallande midt i blommande sommaren, någon rosenfest, utan behåller alldeles samma grunddrag, som annorstädes *). Der Majeldar tändas Påskaftonen, Christihimmelsfärdsafton (Helig thorsdag), m. fl. inmänger sig, såsom ofvan sagdt är, i den dermed förbundna festen, än dessa dagars serskilda betydelser, än en mer eller mindre framskriden årstids lynne. Men att alla dessa eldar i sjelfva verket tillhöra en och samma fest, derom äro vi öfvertygade.

Blott en enda rätt vårlig sedvänja iakttages i vårt land natten för den första Maj. Men den tillhör, efter hvad vi känna, endast Skåne, samt någon del af Blekinge. "Byens ynglingar samla sig aftonen för den första Maj i skymningen, gå omkring i gårdarna med ny-utspruckna björkqvistar i händerna och sjunga Maj-visan utanför hvarje dörr, hvarefter de, i händelse af en god emottagning, sätta löfqvistar i taket utanför dörren. Man försummar icke, att medtaga korgar, för att i dem samla de gåfvor, som vid tillfället gifvas, mäst bestående af en rikelig mängd ägg, på det att sedermera vid Pingst må kunna anställas ett muntert gille, då, mellan lek och dansar, *pannkakor och äggemat* rundeligen vankas **).

Påföljande dagen, den första Maj, eller Vallborgmässdagen, är i vårt land en af mellandagarna mellan vinter och vår. Båda hafva ofta sin andel i den. Just på samma sätt blanda sig ljus och skugga i folkets uppfattning af dagen, hvars skildring derföre fordrar mycken uppmärksamhet. I södern har man, såsom nyss nämdt är, redan föregående natten "burit Maj i by", men redan i angränsande norra trakterna tager sig majandet nog slätt ut. Dock går allestädes den tanken genom dagen, att segern är vunnen. Landtmannen kallar nu den uppgående solen vår-sol, och han tycker sig med ens förflyttad i ett ljus och i en värma, som han likväl i sjelfva verket ännu saknar. Blott den, som *lefver*, eller (såsom barn eller man) *lefvat* i denna föreställning, kan fatta den. En klar morgonstund har nu företrädesvis guld i mund, och af den spår bonden sig mycket godt, men af det töcken, som höljer morgonrodnaden, lika mycket ondt. De första Majdagarnas kyla lägger han föga på sinnet, — ty: *Maj kall, fyller bondens lador all.* Dagarna äro ock alltid varma nog, mot vinterns. Således, öfvertygad, att det nu är vår, ehuru han icke alltid har den för sina kroppsliga ögon, företager han sig, att på gammalt ärligt vis *dricka märg i benen*, förvissad att den förfriskning han nu intager kommer hans lekamen till godo hela våren och sommaren. Med drickandet — (det hafva vi sett, att varan ofta nog hemtats ur den nyss isfriade källan) — följa förlustelser. Är första Majdagen blid, d. v. s. en verklig vårdag, blifver den ock en lekarnas dag. Redan Olaus Magnus ***) beskrifver en folklek, hvilken uteslutande tillhört denna dag och som intill sednare tider varit bruklig, samt bestod deri, att tvänne flockar af ynglingar och män till häst utsågos, att på skämt strida mot hvarandra. Den ena flocken hade i spetsen för sig en anförare, som före-

*) Härom vidare i nästa häfte. **) Se *Skriften* Runa, H. 2. sidd. 66—67, der Majvisan finnes intagen.
***) Hist. Gent. Septentr. Lib. LXV. Cap. II—III.

ställde vintern och derföre var klädd i djursskinn, samt beväpnad. Han kastade kring sig snöbollar och isstycken, samt ställe sig djerfvare i den mohn vintern ännu var rådande. Den andra flocken hade äfven sin anförare, den der föreställde sommaren och kallades Maj-grefve (Comes florialis), samt var klädd med löf och blomster ("difficulter repertis"). Den flock, som hade den rådande årstiden på sin sida, var häftigast. Vintermannen (hiemis persona) och hans följe utströdde eldmörja. Maj-grefven och hans flock förevisade björk- och lind-grenar med löf, hvilka, sedan qvistarna långt förut blifvit satta i vatten, nu utslagit. Omsider förklarade det tillstädesvarande folket, att "för den allmänna glädjens skull" segern borde tillhöra sommaren, och ett gladt gästabud slutade leken. — En vacker, ännu öflig Maj-lek, hvilken på vissa orter aldrig försummas den första Maj, är denna: Gossarna förena sig i par. Hvarje par upptager, sedan de två fattat hvarandras händer, mellan sig en flicka, som sätter sig på gossparets armar, stödjande sig mot deras axlar, eller, om det *skall vara* mycket väl, omfattar de två gossarnas halsar. I denna ställning bilda nu samtlige en stor ring, hvilken snart begynner röra sig, under afsjungandet af en polska eller något annat stycke. Under tiden höjas och sänkas flickorna, hvilka, att föröka glädjen, kasta hopvecklade halsdukar o. d. öfver ringen mellan sig. Det hela ger en ganska skön anblick. — Till denna och nästföljande dagar höra i öfrigt åtskilliga andra sommarlekar, hvilka vi skola på ett annat ställe beskrifva.

Det har i några delar af landet varit en sed, att husbonden denna dag sjelf gått vall med sina kreatur, emedan den "firas af barn och ungdom, såsom en deras lilla högtid" *). Osäkert är om just detta varit orsaken. Heldre torde den böra sökas i den ganska allmänna tron hos allmogen, att boskapen, som äfven denna dag är utsatt för mångfalldigt ondt, nu behöfver en synnerlig tillsyn. Sålunda tros t. ex. i några orter, att trollqvinnorna Valborgmässdagen utskicka sina så kallade *di-harar* och *troll-harar*, som di mjölk af korna, hvarföre dessa nu ofta hållas inne, samt rökas med svafvel och linneklutar. Mjölken, som de di, skola de "spruta i dertill satta käril", hvarefter den af trollen användes till ost och smör **). Eljest ystar bondgumman gerna denna dag, på det att hon hela året må få god lycka dertill. När kreaturen om aftonen hemkomma, afsynas de, och om vank förmärkes, slås flinteld öfver dem. Mycket skulle kunna tilläggas, som nogsamt utvisar en äfven nu rådande farhåga för Hexor och Troll m. m. såsom, att om å denna dag, namnen nämnas på vissa djur, af hvilka onda väsenden antagit skepnad, nemligen kråkor, skator, vargar m. fl., anses dessa under hela året kunna tillfoga skada. Om namnet en gång är utsagt, bör, på det att, om möjligt är, det onda må afvärjas, detsamma två gånger omsägas. — Slutligen må nämnas, att tidigt på morgonen den första Maj hästar utföras att bada, hvarigenom de tros det året kunna bevaras från utslag ***).

Sist borde vi måhända närmare vidröra Valborgmessfestens begående, med serskildt afseende på våra dagar, d. v. s. visa hvad, under de sista 20 åren, ("svenska

*) Crælius, Beskr. om Tuna län m. m. sid. 80—81.

**) Härom se vidare G. Gaslander, Beskr. om Sv. Allm. Seder m. m. sid. 25.

***) Linné, Sk. Resa. sid. 10 m. fl. — Kalm. (Bohusl. Resa, sid. 97) omtalar, att ännu i medlet af 1600:talet, man i Bohuslän "haft för plägsed, att om Valborgmässan taga ett käril af träd, lägga smör deruti, och bränna upp samma käril och smör, hvilket de kallat *bränna det uti värmen.*" I södra Dalarna säger man: *"rifva smör öfver eld"* Härom en annan gång. Eljest när "Trollsmör" visar sig, kastas det på elden att brännas, då man ock med spön piskar och slår omkring elden, att trollet så mycket mer må pinas. (Jemtland).

upplysningens segertid"), i allmänhet deraf blifvit. Men detta må vara framtida skriftställare förbehållet, så vida ämnet, hvilket hittills af ingen hos oss är vordet behandladt, vidare kan anses förtjena uppmärksamhet.

Mycket af hvad sålunda anfördt blifvit utvisar en sedan urgammalt hos Svenska allmogen fortlefvande tro, att de väsenden, som ofta nämnda blifvit, serdeles vid vårens början, äro i rörelse; att de derunder trakta efter menniskor och dessas tillhörigheter, samt att deras illfunder kunna genom åtskilliga försigtighetsmått hämmas. Djerfvast och farligast anses de vid Påsktiden, och de medel, som då användes, att förekomma deras ondska, äro otaliga. Vintern är vid den tiden ännu rådande, och de fara både till och åter från Häcklefjell (måhända rättare: Hexefjell). Med dagarna kring Valborgsmässan går deras tid i bebyggda trakter till ända. De stå då på flygtande fot, och deras ondska är harm. — Tvifvelsutan äga dessa föreställningar samband med Nordens äldsta gudalära. Deras förhållande till våren är fullt Nordiskt, och har sådant näppeligen sitt motstycke. — Märklig är äfven *jättarnas* föregifna lystnad, att denna tid komma till tals med menniskor, hvarom åtskilliga sägner förmäla. I Skåne är en hög, kallad Kyrkhögen. En man gick vårtid och plöjde vid densamma. Då räcktes honom ur högen en grässla, men han fortsatte att plöja foran ut. När han åter kom midt för högen, låg der en fjerdedel af en pannkaka, den han förtärde. Kort derefter sjuknade han. En man hade blifvit intagen till en jätteqvinna i ett berg i Skållerud socken af Dalsland, men blef genom sin hustrus bemedling fri. Påföljande vår, då han plöjde i närheten af berget, kom jättesan åter ut och ville locka honom in. Men han var henne nu för slug. — En Halländsk folksägen omtalar ungefär detsamma, med tillägg, att jätteqvinnan, då hon samtalade med mannen, blef ihjelslagen af åska.

Men det är härligt att se huru med ljusets och värmans stigande, med blomsterverldens utveckling vårens fröjder taga väldet öfver menniskan. Vårglädjen i Norden är, lika litet, som Nordens vår, öfverväldigande (ty den är aldrig oblandad) — men den är intagande.

När tordyfveln (Scarabæus) visar sig, anses kälen vara ur jorden. Detta kräk röner allmänt deltagande och tros vara ett godt förebud. Tio synder sägas förlåtas den, som vänder om en på rygg liggande tordyfvel.

Men ännu blidare är man mot den lilla sädesärlan, som dagen igenom troget följer plöjaren, springande i foran tätt efter plogen, för att ur den nyss vända jorden hemta mask, i det hon rikeligen bespisas med nedkastade födoämnen. — I början af månaden begynna sädesfälten grönska. Korsmässdagen (ford. Krusemässo), den tredje Maj, anses svalorna komma *). På denna dag, äfvensom veckan derefter, lät, i forna tider, allmogen munkarna bära framför sig ett kors af trä ifrån den ena kyrkan till den andra på marken och sina åkrar "med helgonens åkallan och Litaniers sjungande, för årsvexten samt väderlekens befordran" **). Härpå afser en Skånsk folksägen ***) om den s. k. *Helgon-skylden*, deraf så kallad, att "när som varit tillsådt, hafva presterna och munkarna gått ut på åkrarna och helgonen tillbudet (tillbedit), att de årsväxten välsigna ville, för hvilket sitt omak de af hvar och en af allmogen i sin församling bekommit

*) Om de visa sig åtta dagar för denna tid, tros sommaren bli kall. De sägas åter flytta Korsmässdagen om hösten. **) Dijkman, Ant. Eccl. p. 124, efter Ol. Petri. ***) L. Hellman, om Hammarlöf socken.

kommit ett par skeppor säd." — Veckans dagar kallades deraf gånge-dagarna, hvilket namn de ännu behålla *).

I några delar af landet, såsom i Dalsland och Bohuslän, har sommarhalfåret ansetts taga sin början med Sofie-dagen, eller den 15 Maj, hvilken dag deraf, åtminstone i vestra Dal, ännu heter Halfvardsmässa, det är: Halfårsmässa. Den hafva de i Bohuslän hållit så helig, att ingen då velat arbeta åt sig sjelf **). I närliggande Wäne härad och troligen flerstädes tändas, aftonen denna dag, Majeldar på bergen. Vid dagen äro i öfrigt mångfaldiga sedvänjor fästade. Vatten i sjöar och åar tros nu vara kraftigast, hvarföre flitiga badningar ske. Denna dag skall man ock utröna på hvilka stunder under påföljande sommardagarna fisken bäst nappar på krok; "ty samma stund på dagen han då nappar, är hans tid hela året". Man metar derföre nu från morgon till afton, och blott detta förfarande säges medföra god fiske-lycka ***). Den följande dagen, som af allmogen ännu vanligen kallas *Helig-thorsdag* (Christi Himmelsfärdsdag — den 16 Maj), är äfven en lyckosam dag. I många delar af Småland hafva qvinnorna, helig thorsdag, varit "bäst klädda, hälst med röda kjortlar" ✠).

Men äfven marken har vid denna tid klädt sig i blomsterskrud. Fälten stå gröna och de flesta vårblommor äro nu utslagna. Den första blomsterfest, som tillika lifligt påminner om det forna herdelifvet i Norden, firas å någon af dagarna närmast för eller efter helig thorsdag — åtminstone ännu i större delen af Dalsland — under benämningen *köra middag*. Sedan *hölingen* (vallhjonet) begifvit sig till skogen med boskapen (han medhafver då den bästa matsäck huset kan åstadkomma), bindes en krans af blomster, hvilken sättes på den ena stolpen vid den närmast byn varande grinden, hvilken hölingen skall genomgå tillika med kreaturen, då han denna dag, mot vanligheten *middagstiden kör* hem dem. Emedlertid och sedan hölingen på bästa vis utsirat boskapens horn med blomsterkransar, förskaffar han sig en ung rönn, och när han middagstiden anländer till byn med boskapen, tager han kransen af grindstolpen och sätter den i toppen af rönnen, håller denna med båda händerna framför sig och tågar så framför boskapen in i byn, der folket är honom till mötes, samt in i ladugården, dit både folk och boskap följa, hvarefter, sedan boskapen trädt i båsen, hölingen går ut genom gafveldörren och sätter rönnen med kransen i stacken, der de qvarstå under hela valltiden. Härefter bindes för första gången det året bjellan (skällan) på *bjelle-kon*, och om ungkreatur finnas, som förut icke fått namn, slår man med en vidja af rönn tre slag öfver deras ryggar, dervid namnet utropas. Boskapen undfägnas nu med middag af det kosteligaste foder, och äfven husfolket intager denna dag sin middagsmåltid i ladugårdssvalen. Efter middagen föres boskapen åter på bete" ✠✠).

---

*) Märkligt är hvad Öller i sin Beskr. om Jemshög (Femsjö), sid. 253, berättar, nemligen, att i slutet af 1700 talet en "mor och tvenne döttrar blifvit lagligen tilltalade, för det de Skärtorsdagsaftonen ridit på käppar kring åkrarne, förmodligen att vinna god årsväxt."

) Kalm. B. R. sid. 152—153. *) Gasslander, a. st., som likväl lämpar detta på följande dagen den 16 Maj. — I Dalsland o. s. v. iakttages det likväl på den uppgifna dagen.

✠) Gasslander, a. st. s. 7. ††) Ur Förfs. till Vitterh. Hist. och Antiqvitets Academien afgifna, Berättelse om sina undersökningar i Dalsland sommaren 1843. Uppteckningen är från nordvestra Dal. I Nordals härad iakttages denna plägsed, som här kallas *mjölka middag*, Christi Himmelsfärdsdag eller ock Pingstdagen, samt synes hafva en något afvikande betydelse, nemligen firandet af den tids ingång, då korna mjölkas tre gångor om dagen. Ett gammalt bondespråk säger:

När löfskogen lyser till by,
Skall boskapen mjölkas i try,

hvilket dock har afseende på tiden, då trymjölkningen bör upphöra. — I sistnämnda ort af Dalsland "köra, på en af sagda dagar, vallhjonen hem boskapen för att mjölkas middag första gången

Ersmässdagen, den 18 Maj, går bonden ut på sädesfältet för att *räkna* axen. Men de finnas icke alltid vid denna tid. — I många kyrkor — åtminstone i Svea Rike — förvaras gamla fanor, St. Erics banér eller fanor kallade, hvilka i Påfvetiden denna dag burits kring åkrarna för att främja god årsvext.

Enligt en gammal hos allmogen inrotad tro, skola i vissa mål barn veta mer än andra. Så skall äfven våren (den är ock ett barn) veta — men äfven betyda — mer än de andra årstiderna*). När den lilla hvita blomman först upptäckes, som man kallar den *sippa* (Anemone nem.), måste man ha hjerta, att genast bryta och förtära henne; och detta för att undgå, att frysa — om sommaren; ja, i allmänhet bör det första blomster, som vårtid möter ens blickar, förstöras, om man sjelf vill undvika ondt. Den nyss lösta vårflodens brus säger en om någon anhörig det året dör. Om för någon den svafvelgula fjärilen om våren först visar sig, dör han, eller råkar för ondt det året o. s. v. — När göken första gången hörs gala, märkes:

Öster-gök är tröste-gök;
Vester-gök är bästa gök;
Norr-gök är sorg-gök;
Sör-gök är smör-gök.

Så fråga flickorna, då de först om våren få höra gökens rop:

Gök, gök, på qvist!
Säg mig visst,
Hur många år
Jag ogift går? **)

eller:

Göker grå!
Säg mig då,
Uppå qvist,
Sannt och visst,
Hur många år
Jag ogift går?

hvarefter de räkna ropen, de der skola utmärka antalet år. Men de skälmska hafva, på det att åren ej må bli för många, antagit, att göken, om han ropar mer än tio gångor, *kommit* — såsom de säga — *på galen qvist*, då de icke tro honom. Hvad Nordens vårblomster hafva högrödast ligger i denna lilla otro ***). De, som gå i giftastankarna, anlita nu äfven den afhållna guldhönan, eller Jungfru Marias nyckelpiga (Coccinella) ✝). De taga det lilla vackra kräket i högra handen, höja det i luften och säga:

Gull-höna, gullknopp!
Flyg söder, flyg norr;
Flyg dit min käraste bor.

Åt det håll, dit nu den lilla flyger — der bor *han*, eller *hon*.

---

på året, och medhafva en rönn, beprydd med blommor och kransar, som sättes i stacken. På botten af mjölkstäfvan läggas hvitsippor, kabbelök och kokta ägg, hvarefter alla korna mjölkas. När detta skett, utdelas blomstren bland boskapen att ätas, och vallhjonen erhålla äggen, hvilka de böra förtära i ladugården."

*) Denna — någon gång full af misstro — är Nordboens älsklingstro. Det skönaste, som våren äger, kan innebära möjligheten af, eller förebåda, likaväl ett ondt, som ett godt; och så är menniskan i Norden, att hon ibland öfverser det goda för att befara det onda; det är här: hon älskar sin tro mer än våren, åt hvars hänförelser hon aldrig, såsom Söderländningen, obetingadt öfverlåter sig.

** I Jemtland måste vid hvart rim göken gala, om han annars skall kunna spå sannt och sitta på rätt qvist. ***) Af gökens rop första gången får man ock veta sitt dödsår. Märkligt är hvad Crælius i sin Beskr. om Tunalän m. m sid. 85 anför, neml., att om man kan tre gångor famna om det träd, hvari göker sitter och gal, skall, om man derefter omfamnar en hafvande qvinna, eller låter knyta om henne sitt strumpband, hon blir förlöst. — När göken *gal på bar qvist* (innan löf utslagit), tros missväxt bli.

✝) Kallas i Frankrike: Vaches à Dieu, betes de la Vierge; i England: Lady-bird, Lady-cow; i Tyskland: Marien-Käfer o. s. v.

Pingsttiden är Nordens högvår. Knappt en enda af de mörkare föreställningarna och dermed förknippade farhågorna återstå. Skulle icke det folk nu vara gladt, hos hvilket den tron stått upp, att, Pingstmorgonen, sjelfva solen dansar! *) Nu är ock vår öfver all landet. Nu majas med blommor kyrkorna, ja sjelfva grafvarna **). Man stige denna dag in i en bondestuga. Der inne är full vår. Men den, som älskar i allo känna den, måste göra en lustfärd genom hela landet; ty allmogens sätt, att blomsterpryda sina boningar är mycket olika i skilda orter. Alltid förtjenar det uppmärksamhet ***). — Annandag Pingst är dagen för sommarlekarnas begynnelse. I Skåne och flerestädes börjas allmänna nöjena mellan Pingst och Midsommaren "med ett högtidligt tåg eller så kallad *stass* under musik till kyrkan annan dag Pingst" †). På aftonen anställes der det s. k. Pingstgillet, då Pingstgillesvisan afsjunges ††) I vårt land finnas många ställen, der man sedan urminnes tider sammankommit för att dansa och leka. De kallas lekeplatser o. s. v. — En sådan är i närheten af Lidköping i Westergöthland, kallad Lunnelid, hvarest folket intill sednare tider denna dag samlats och förehaft en lek, som de kallat *"trilla kister utför Lunnelid"*, bestående deri, att en gosse och en flicka, sedan de fattat hvarandra om lifvet, rullat sig utför den der varande liden, eller backen.

Detta om våren. När sommaren kommer, vill jag föra mina Läsare ut på andra grön äng.

*) Denna "öfvertro" rådde i England till 1600:talet. Finn Magnusen. I vårt land skall denna solens dans bäst kunna ses *genom* röken af de glädjeskott, som på morgonen lossas.

) "Kejsarkronor voro satte på hvarenda stol i kyrkan vid Pingsthelgen, så att hela kyrkan (i Cimbritshamn) var dermed majad." Linné. Sk. Resa s. 141. *) Vi återkomma härtill.

†) Åkerman, Beskr. om Hellestad m. fl. ††) Se Skr. Runa h. 2 sid. 67 i noten.

Minnesmärken kring sjön Näjöl.

(*Dalsland.*)

Till de skönaste trakter i Dalsland höra nejderna kring sjön Näjöl eller Näsöl *), på gränsen mellan Dalskog och Gunnarsnäs socknar i Nordal härad. Kring det djupa klara fjellvattnet uppstiga skyhöga berg — delar af det här framstrykande Kroppefjellet **) — och mellan dem utbreda sig dalar och smärre tägter med den yppigaste vextlighet. Dalskog socken, begripande inom sig hufvudsträckan af fjellet, är en skogsbygd; men en Dalsländsk skogsbygd. — Gunnarsnäs bildar öfvergången till ett slättland, hvilket fullkomnar sig i angränsande Holm socken mot Wenern; och är den af många ansedd för den skönaste på Dal. Visst är, att Dalskog och Gunnarsnäs socknar tillsammans innefatta en trakt, med hvilken ganska få andra i vårt land äro jemförbara. — Åldriga minnesmärken bära vittne om ortens tidiga befolkning. Det är ock troligt, att Wenern en gång brusat öfver en och annan lägre tägt i Gunnarsnäs, som nu ligger under blomstrens vågor, och att sjön stått i samband med så väl Näsöl, som med kringliggande sjöar på vestra sidan om fjellets hufvudsträcka. Åtminstone synes det högst sannolikt, att Holm socken, som i allmänhet är mycket låg, fordom, såsom

*) Dess vanliga namn är Näsöl. I Lignells Beskr. om Dalskog kallas den Näjöl. Men rättast är: Näs-jöl.

**) Kallas här Dalskogsfjellet.

ännu Skållerud socken, hvilken, norr om Holm, äfven sträcker sig efter Wenern, utgjort en skärgård med klippor och *holmar*, samt erbjudit öppen farled *till* Gunnarsnäs. — I Holm socken förekomma på nästan alla högre ställen grafminnesmärken. Den förnämsta af här befintliga ätthögar är den väldiga *Österuds kulle*, omgifven af många andra griftkullar.

Men vi komma till Gunnarsnäs. Den åldriga kyrkan står vid ett, nu mer, temligen bredt *näs* mellan sjöarna Näsöl och Kolungen. Om kyrkans tillkomst går i orten följande sägen: En Konung (Fylkeskonung), vid namn Gunnar på Dalaborg *) förde krig mot en annan konung, som bodde på Ödsköldt moar **). Den sednare segrade, och Gunnar måste fly. "När han ridit öfver Dalskogs fjell och kommit till en brant klef, Sale-klef kallad, på Backa ägor i Gunnarsnäs socken, lofvade han, att i händelse han lyckligt kunde komma utför klefven, ville han låta bygga en kyrka, der hans häst först stallade". Sedan han nu väl kommit från klefven och hunnit förbi en vik af Kolungen, skedde detta vid nuvarande hemanet Tomten under Ekholm Säteri, hvarest ännu finnas grundmurar efter en större byggnad. Men enär byggnaden aldrig kunde fullbordas, emedan hvad som om dagen byggdes, blef om natten nedrifvet, lades en sten på en släde, för hvilken sattes tvänne hvita oxar, som fingo gå hvart de ville; och skola de hafva stannat, der nu Gunnarsnäs kyrka är. — Flere omständigheter i denna sägen förtjena uppmärksamhet, men hvilka här förbigås ***). En annan sägen förmäler, att i forna tider vid ifrågavarande fjell, i närheten af den nämnda klefven, ett slag förefallit mellan tvänne konungar. Den ene anföll den andra, på det sätt, att han red baklänges utför berget. Han blef ock den segrande. Spåren efter hästhofvarna skola ännu synas i berget. — Öster ut från kyrkan äro många grafkullar, och i den skog, som här vidtager och sträcker sig norr ut mot trakterna närmast kring Näsöl, finnas, nära hvarandra, två hällkistor, kallade *Bramre-Karis kistor* †). Den bäst bibehållna, bestående af på smalsidorna i fyrkant ställda hällar af omkring ½ alns höjd och 1 qvarters tjocklek, är 6¾ alnar lång och 1½ aln bred. Stensättningen står i en mycket skadad hög af nära 60 alnars omkrets. På stenkistan ligger en väldig täcksten, hvilken dock blifvit rubbad ur sitt forna läge, så att den nu endast täcker en ringa del af kistan. De, som sålunda "gläntat på kistlocket", hvilket säkerligen icke skett utan största ansträngning, synas hafva med ens gått till botten af saken; ty det inre rummet är alldeles urgräfvet, så att sidohallarna, hvilka för närvarande hållas på behörigt afstånd från hvarandra af den öfverliggande takhällen, den der ock visst faller sig något tung, snart nog lära alldeles instörta. Om på kistebotten något märkligt funnits, är obekant. — Den andra af dessa hällkistor, hvilken synes ägt 4½ alnars längd och 2½ alnars bredd, är ganska svårt skadad. Båda sträcka sig *nästan* mellan norr och söder ††).

Folket berättar, att jättar här blifvit begrafna, äfvensom, att ett Skogsrå, Bramne-Kari, här haft sitt tillhåll. En hustru, som var hafvande, gick en gång förbi detta ställe. Då kom bemäldta Skogsrå fram till henne, och hustrun tyckte Rået vara hennes grann-

*) I Bolsta socken vid Wenerns strand. **) I Ödsköldt socken, Vedbo härad.

***) Det mindre anständiga i löftet hör till det märkligaste deri.

†) De benämnas äfven *Bramre-kistor*, eller Br. *kista*.

††) "Indicia, qvibus nostram quoque Gigantum sedem fuisse, proditur, sunt passim relicta eorum sepulcra. Quorum primum inter paroecias Hom et Gunnarsnäs, eximiæ magnitudinis est, nec casu aliquo, sed manibus hominum aliqvando congestum longo VIII ulnas cum dimidia, tres vero lato solido saxo, qvod lapides duas fere ulnas alti suffulciunt, obtegitur." Hesselgren, de Dalia, Ups. 1718, p. 60.

Stensättning i Dalsland.

qvinna. De följdes åt ett stycke, och bad Rået henne, att få "det hon hade under sin barm". Men hustrun blef nu förskräckt, skyndade hem, sjuknade och dog samma natt. I samma skog, närmare sjön, ses på flere låga berghällar åtskilliga hålkningar, af hvilka en äger fullkomlig likhet med en bila; en annan liknar en yxa eller hammare med skaft. Dessutom synas här fotsulor m. m. Att allt detta tillkommit på annat sätt, än de vanliga hällristningarna, finnes tydligen vid jemförelsen mellan sulorna här och desamma bland ristningarna. Detta är likväl allt hvad vi veta säga om dessa hålkningar, hvilka allmogen enstämmigt tillskrifver jättar.

Men — vi stå nu vid den fagra fjellsjön. Vi befinna oss i den så kallade Munkaltare-kasen på Låtsbyns ägor å sjöns östra strand. Den, som finner sig vid att genom ett dunkelt glas betrakta ett ägta Dalsländskt stycke, han kaste en blick på teckningen. (Pl. I). Munkaltarekasan är en, till en del, afsvedd hage (Kas, Kasa. Plur. Kasur), i hvilken icke få minnesmärken förekomma. Här ses på den temligen höga stranden en vacker krets af sammanlagda klumpstenar af omkring 50 alnars omkrets. Inom denna höjer sig en grön kulle af nära en alns höjd, midtpå hvilken äro tvenne lutande gråstenshallar (se Pl.). Detta lärer vara det "Munkaltare", hvaraf kasen fått namn. Allmogen berättar, att i forna tider "gudstjenst" här varit hållen. Men att det skett i Munktiderna är alldeles otroligt. Dalsländska allmogen (såsom i allmänhet Vermlänningen *)) har mycken benägenhet, att tillskrifva icke blott jättar, utan äfven munkar allt gammalt, ja, jättar och munkar betyda hos dem nästan desamma **). Ifrågavarande vackra stensättning har, thyvärr, nyligen blifvit skadad af skattsökare, och ingen kan närmare göra reda för dess utseende före förstöringen. En del uppgifver, att den "sett ut, som ett bord, eller altare" af omkring 1¼ alns höjd; andra, att på kullen inom kretsen "stått en sten" af denna höjd. I sistnämnde fall, hvilket ock kan vara ett med det först nämnda, skulle midtstenen vid undersökningen blifvit splittrad. Några säga vidare, att här funnits ett eller flere flintredskap; andre, att blott lemningar efter grafkäril anträffats. — I närheten är en krets af sju — på 6—7—9 fots afstånd från hvarandra laggda — klumpstenar. Två af dem äro likväl resta och äga hvar för sig 1¼ alns höjd. Midt i kretsen ligger en liten sten, mycket nedsjunken i jorden. Allmogens utsago, att stensättningen varit en domkrets, synes sannolik. Här och der i grannskapet ligga fallna bautastenar, äfvensom ett större antal kretsar och kullar varsnas. Ingen af dem är oskadad. Många hafva vid anställda rotbrytningar gått förlorade. Sex ännu stående bautastenar *sägas* förefinnas öster ut i skogen ***).

På sjöns norra strand å Anoldsbyns ägor reser sig tätt invid vattnet den såkallade jätte-kollen — en hög skogig fjellklint. I fjellets norra sluttning förekommer, under ett skummt hvalf af öfverhängande slokgranar och fjellbjörkar, en öppning, ledande till en grotta i berget af icke mindre än 23 alnars längd. Dess höjd närmast ingången är omkring tre alnar, men längre in endast två alnar. Det inre af grottan

*) Inhemtadt under samtal med Prosten Lignell i Kila, Wermland.

**) En erfaren Prestman i Dalsland skrifver härom sålunda: "om man skulle tro på Dalsländska allmogens tal om munkar, blefve man frestad antaga, att hela Dal fordom bebotts endast af sådana.'

***) "Omkring ¼ mil öster från denna kas, på Vedbyholms utmark, träffades för omkring 40 år sedan, vid grustägt ur en sandgrop, 10 eller 12 krafkäril, täckta med en liten stenhall, samt innehållande aska. På jordytan häröfver fanns icke tecken till någon fornlemning." — Uppgift fr. orten.

är alldeles mörkt, men vid skenet af ett bloss eller ljus, får hon ett ganska eget, hemskt och storartadt utseende. Då skimra — fastän matt — väggarnas och det hvalfviga takets silfverhvita droppstenar, och man tycker sig stå midt i sagans "kristall-sal." Eljest kallas hon *jätte-stövan*, och många sägner berättas om händelser, som vid berget skola timat. — För flere år sedan, då en tös gick förbi jätte-kollen, mötte hon en qvinna, den hon tyckte vara sin mor. Tösa sade till henne: "komme J här!". Men hon insåg snart misstaget. "Frun" sade icke ett ord, men slog sina händer, på hvilka hon hade gula silkesvantar, tre gångor samman och blef i detsamma borta (försvann). Tösa gick hem och insjuknade kort derefter. — En annan gång hade några män föresatt sig, att framtränga till grottans innersta. När de inträngt ett godt stycke och öfverlade, om de borde våga sig vidare, fingo de inifrån höra ropet: breminsene! breminsene! — Kort derefter slungades ett stort gumsehorn mot dem, och många skinande mynt föllo derur. Men de vågade hvarken taga mynten, eller gå vidare, utan begåfvo sig ur grottan.

Ifrågavarande "jätte-stöva" säges vidare stå i förbindelse med en dylik i Borrekoll uti Öhr socken, söder ut i häradet, genom en underjordisk gång under sjön Näsöl o. s. v. Om denna gång äro många berättelser gängse. En af dem förmäler, att då fordomdags tvänne jättar här mötits, men för gångens smalhet icke kunnat komma förbi hvarandra, hafva de börjat slåss *).

På vestra sidan om sjön råda fjellen. Trånga dalar med strida bäckar ligga mellan dem. Alldeles förtjusande är den fjelldal, som sträcker sig mellan sjön och Årbol. Vid Årbol ses några små grafkullar, och är der nyligen funnen i jorden en flat gråsten af omkring en alns längd och ½ alns bredd, hvars ena flatsida har en — såsom det synes — slipad urholkning. — Spår efter andra forntidsmärken sökas här förgäfves; blott "fot-spår" efter jättar utvisas allestädes i bergen.

*) "Folksägner i Dalsland", (Skr. Runa. H. 4. sid. 42, N:o 11).

Sorunda.

(*Söder-Törn.*)

Det är glädjande, att finna, huru man mer och mer begynner inse vigten af att utröna skiljagtigheterna hos svenska folket i olika delar af landet. Dessa skiljaktigheter — de må häntyda på olika folkstammar, som tid efter annan nedsatt sig i en eller flere delar af landet, eller hafva andra orsaker — förtjena alltid häfdeforskarens uppmärksamhet *), och det är visst, att de icke sällan erbjuda rikhaltiga ämnen äfven för skön-kännaren och konstnären. Några bidrag till kännedom härom — om äfven inskränkta till anvisningar — skola i denna skrift meddelas.

*) Det är t. ex. fullt bevisligt, att både Vånga socken i Östergöthland och Rackeby socken i Westergöthland bebos af folk, hvilka äro af samma stam med dem, som bebo Dalarna. — Hvad följer häraf?

SORUNDA Sp
(Södermanland).

Sorunda socken i Södertörn (östra delen af Södermanland) bebos af ett folk, hos hvilket rätt många egenheter träffas. Redan allmogens derstädes kroppsbildning — till och med hållning — skiljer sig ganska märkbart från kringboende allmoges. Hullfärgen närmar sig Vingåkrarens. Folket får tidigt ett åldrigt utseende; men sent försvinner ansigtenas *talande* uttryck. — Bland gamla bruk och plägseder finnas här åtskilliga, som äro okända i närliggande trakter och till en del äfven i det öfriga Sverike. Några visor och lekar, men i synnerhet melodier, tyckas hafva sitt egentliga hem här. — Sorunda-boen kan icke utsäga vissa bokstäfver. Andra utsägas här på ett eget sätt. Sålunda röjer honom äfven uttalet.

Men vi förbehålla oss, att få framdeles utförligare afhandla allt detta.

Den bifogade teckningen (Pl. 2) föreställer tvenne Sorunda-qvinnor; den ena i vanlig högtidsdrägt, bestående af mössa, hvit halsduk, fästad öfver barmen med ett rundt spänne af silfver (de gamles brossa), blå kofta och kjortel, hvitt förkläde, blå strumpor med röda kilar, samt skor med spännen; den andra i sommarhögtidsdrägt, af kring hufvudet lindad halsduk ("änne-linda"), i hvilken håret är gömdt, halsduk, fästad medelst spänne, rödt lifstycke, vida linneärmar med spetsar, kjortel — någon gång bjertröd till färgen, hvitt förkläde, röda strumpor, samt skor med spännen.

Vallvisor i Dalsland.

Såsom bekant är, utgöra vallqvädena ett eget slag af folkvisor — både till ord och melodier alldeles skilda från andra. — Man har hittills icke egnat dem den uppmärksamhet de förtjena *). Vallvisan väljer *sina* ämnen och behandlar dem på *sitt* sätt. Hon är *sången i skogen*; lefver i den och skall i Norden en gång bortdö med den.

Det är oss obekant om, utom Dalsland, vallqväden finnas, som äro vexelsånger. Men det är troligt. Vi fortsätta meddelandet af Vallvisor, när utrymmet det tillåter.

1.

(Uppteknad i Fröskog socken uti Tössbo härad.)

1.

Och låla, Kari, och låla mej!
Och är du min vän, så svarar du mej;
Nu lålar jag.

2.

Och låla, Ola, och låla mej!
Och är du min vän, så svarar du mej;
Nu lålar jag.

---

*) Äfven härutinnan står likväl det allmänna i förbindelse till K. Bibliothekarien Arwidsson, som i sina "Svenska Fornsånger" meddelat åtta vallqväden, deribland första versen af en, hvilken Atterbom redan 1816 (Poetisk Kalender) låfvat fullständigt meddela. — Utgifvarens uppteckning (från Östergöthlands skogsbygd) af denna visa skall framdeles allmängöras.

3.

Och tack för svaret, som du mej ga'!
Och lålar du mer, så är det bra;
Nu lålar jag.

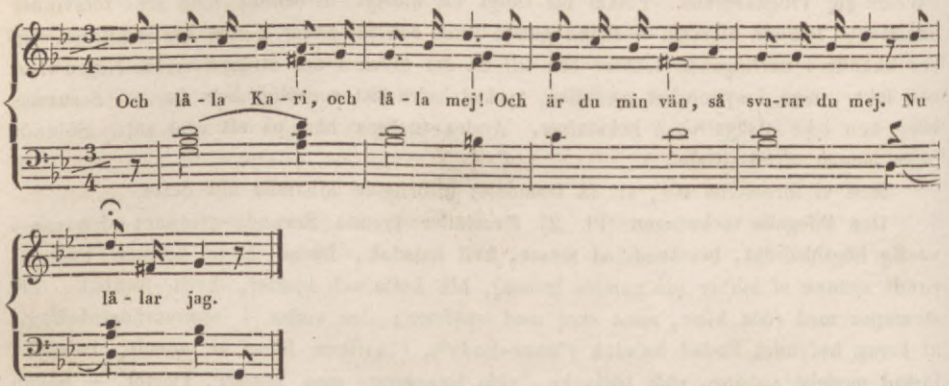

Anm. Vallhjonen sägas i Dalsland *låla* eller *lålla* (Isl. *lalla*), då de i skogen sjunga vallvisor.

2.

(Uppteknad i Högsäter socken, Walbo härad).

1.

Kommer du vall te' månda'n, Mali?
Mali lilla då!

2.

Å ja, å ja, Jon lille,
Jon lille då!

3.

Hvar sk'a vi mötas, Mali lilla?
Mali lilla då!

4.

Då sk'a vi mötas på Ringelands-kolle,
Jon lille då!

5.

Kommer du vall te' tisda'n, Mali?
m. m.

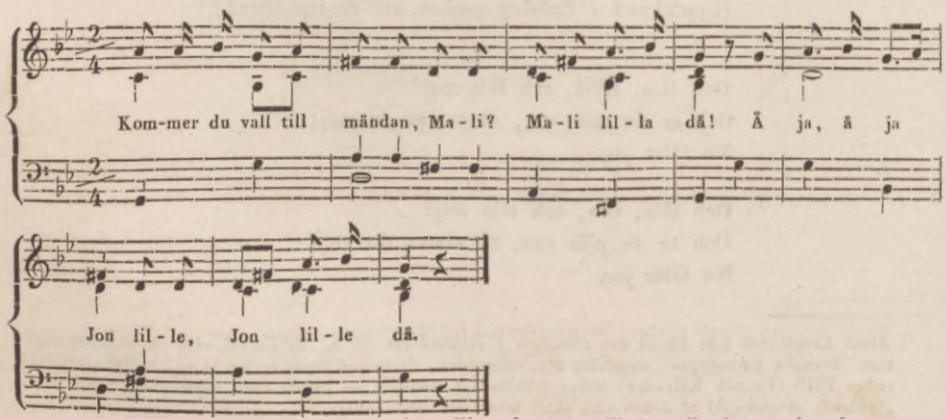

Anm. Visan fortsättes till dess alla dagarna i veckan nämnts, samt den svarande, för hvarje dag uppgifvit mötesplats.

3.

(Känd i sydvestra Dal, men ingenstädes fullständigt. Melodien — en af de alldra skönaste — skall framdeles meddelas. Visan utgör ett (ganska märkligt) sammandrag af en berättelse om tvenne älskande, som hade ett barn tillsammans, det de förvarade i skogen i en vagga af flätade vidjor, hvilken de upphängt i en björk. Barnet eftersågs af dem ymsom; ty båda voro tjenande. (Härmed sysselsätter sina visan). — En qväll voro båda i skogen; gossen samlade några friska grenar af en gran och lade dem på marken till en matta. De två föllo på knä derpå, läste böner, och ansågo sig dermed sammanvigda. — Omsider kom en herreman till orten, och allt blef bekant. — "Allt blef dem ock förlåtet", och de sammanvigdes af en prest *).

(Han): Kersti lilla, Kersti lilla!
Lille sofver i skogen.
Långt, långt bort i skogen.

(Hon): Tulleri lull, tulleri lull!
Lefver han än?
Långt bort i skogen!

(Han): Jo men, gör han, jo men, gör han;
Lille ligger i vaggan sin,
Långt, långt bort i skogen.
Ta' af dej skon
Och mjölka kon
Och ge den lille go-dricka.

(Hon): Jag har förfall,
Jag får'nte' gå vall;
Jag går på gäle och harfvar.

(Han): Vinden blåser och björka går
Och lille gråter i vaggan sin;
Kersti, Kersti lilla!

(Hon): Ja, vädret blås'
Och björka går;
Jag får'nte vyssia den lille!

(Han): Vädret blåser och björka går
Och lille sofver så snällt ändå,
Långt, långt bort i skogen.

---

*) Den ålderstegna gumman Anna Mårtensdotter i Kläppe, Ödeborg socken, har för berättelsens innehåll fullständigast redogjort för oss. Med darrande röst sjunger hon äfven visan, som i hennes barndom var allmännare, än nu.

4.

(Dalskog socken, Nordal Härad.)

Kling sade biälla
Långt bort i fjella;
Der gal göken,
Der växer löken,
Der springer svala,
Der är godt, att vara,
Dit sk'a vi fara.

5.

(Dalskog socken, Nordal härad.)

Gubben skulle köra vall korna,
Så tappade han bort stora biällekoa;
Ko-syta! biällekoa! kom hem åt!
Jag ska binda på dig en klank och en biälla,
Så ingen skall ha med dig, att beställa.
Kling, klang, klang sade biälla,
Långt, långt, långt bort i fjella.

Öfversigt.

Kongl. Vitterhets-, Hist.- och Antiqvitets-Akademien har under det förflutna året (1843) icke fått emottaga någon täflingsskrift. — För det ingångna året äro, *i antiqviteterna*, följande täflingsämnen utsatta, nemligen: En afhandling i något ämne, hörande till kännedomen om Sverike i fornåldern eller under medeltiden, räknad till Konung Gustaf I:s anträde till regeringen; vare sig om Regerings-, Brottmåls- eller Tvistemålslagarna, Kyrkoväsendet och Undervisningsverket, Konsterna, Handeln och Sjöfarten, Sederna och Lefnadssättet, hvarvid äfven ifrågakomma fäderneslandets äldre minnesmärken och deras förklaring; efter författarens eget val. — Täflingsskrifterna böra inom den 20 Januari 1845 insändas till Akademien, eller dess Secreterare.

I slutet af sist förflutna året har i Hufvudstaden ett sällskap, under namnet *Svenska Fornskrift-Sällskapet*, bildats, hvars hufvudsakliga ändamål är, att utgifva sådana äldre handskrifter, till hvilkas tryckning bidrag af staten eller af redan stiftade samfund icke kan påräknas. — Ledamot betalar en årlig afgift till sällskapets kassa af 3 R:dr 16 sk. B:co, eller för en gång 33 R:dr 16 sk. och erhåller derför ett exemplar af de skrifter sällskapet utgifver, under den tid han betalar sin årsafgift.

I slutet af nästlidet år utkom af trycket andra delen af *Bohusläns Historia och Beskrifning*, författad af A. E. Holmberg — ett verk, som förtjenar synnerlig uppmärksamhet. Vi förbehålla oss således, att få återkomma dertill. Herr Holmberg är onekligen den första i vårt land, som klart insett hvilka ämnen en fullständig beskrifning om en ort och dess folk bör upptaga. Han behandlar hvart och ett af dem med behörig utförlighet. Teckningen af landets skaplynne är mästerlig. Beskrifningarna om folkets bruk och plägseder, samt om minnesmärkena, röja alla kännaren. — Arbetet blifver med tredje delen, hvilken man lärer hafva att mot slutet af året förvänta, fullständigt. Priset på boken är så lågt, att vi föreställa oss det Förf. icke ens varder ersatt för de kostnader, han vid ämnenas *samlande* fått vidkännas.

I fjerde bandet af den "Historiska Tidskrift", som utgifves i Köpenhamn, förekommer (sid. 167—252) en afhandling kallad: "Bemærkninger over Øen Gotland, dens Indbyggere og disses Sprog, af Carl Sæve." Afhandlingen begynner med en mästerlig "historisk Forerindring" af Molbech, hvarefter följa Herr Säves Bemärkningar, innefattande vigtiga bidrag till kännedom om denna märkvärdiga ö och dess folk. Serskild uppmärksamhet förtjenar Herr Säves framställning af de Gottländska folklekarna, hvilka synas uteslutande tillhöra denna ö, men i synnerhet af folkspråket derstädes. Detta är visserligen blandadt med några tyska ord och ordböjningar, men finnes, det oagtadt, stå närmare Isländskan, än de flesta — om icke alla andra — allmoge-mål i Norden. — Hur välkommen vore icke derföre en fullständig Gottländsk Ordbok — just af Herr Säve, som redan visat sig fullt vuxen ett sådant företag och som säkerligen innehar rikhaltiga samlingar för en sådan! —

Herr Johan Ernst Rietz, Docens vid Lunds Universitet, har af trycket utgifvit åtskilliga handlingar från medeltiden, under öfverskrift: "*Scriptores Svecici medii ævi cultum culturamque respicientes.*" Andra delen (Lund 1843) innefattar "Helgona-sagor", till ett antal af 22, samt dessutom "Vita S. Gregorii Armeniensis" (aftryck ur verkets första del). Redan 1842 utgaf Herr Rietz "En Wadstena-Nunnas Bönbok." — "af henne egenhändigt skrifven" *). — Man är Utgifvaren så mycket mer förbunden för meddelandet af dessa för svensk språkforskning serdeles vigtiga öfverlemningar, som behandlingen af dem, nogsamt utvisar, att han i fullt mått besitter den förmåga och de kunskaper, man nu mer fordrar af en utgifvare utaf dylika handlingar. Vi kunna försäkra Herr Rietz, att en fortsättning af hans samling skulle af allmänheten med serdeles nöje emotses.

Sv. Stats-Tidning (N:o 287 för 1843) samt Aftonbladet (N:o 72 för innevarande år) förmäla, att tvenne serskilda samlingar af Svenska folksagor skola vara att i Bokhandeln förvänta. Den ena, af Herr G. O. Cavallius och G. Stephens, lärer komma att upptaga "Svenska Folksagor, Legender och Äfventyr efter muntlig öfverlemning", samt den andra, utgifven af Herr P. O. Bäckström, sådana öfverlemningar "efter tryckta källor", jemte

*) Tillgänglig i Bokhandeln för 24 sk.

en öfversigt af Svensk folkläsning från medeltiden till vår tid. — Utgifvarne, hvilkas förtjenster på det högsta lofordas, utbedja sig bidrag af dem, som besitta samlingar af Svenska folkberättelser och sagor. Måtte det lofvärda företaget vinna uppmuntran!

Slutligen anse vi oss böra fästa uppmärksamheten på ett arbete, hvilket, ehuru icke egentligen hörande oss till, förtjenar att med loford omnämnas, nemligen det stora Charte-verk, innefattande Chartor öfver Sverikes Landskap, hvilket Kongl. Topografiska Corpsen företagit sig, att utgifva. Början är redan för omkring tre år sedan gjord med en Charta öfver Westmanland, hvilken i alla afseenden öfverträffar de äldre öfver detta Län — den Hermelinska icke undantagen. Chartan, som äfven innefattar serskilda grundritningar öfver Länets städer, åtföljes af en kort men sakrik beskrifning. — Man lärer innan kort hafva att förvänta den andra till samlingen hörande chartan, innefattande Södermanland.

Mycket vore att tillägga. — Läsare! med det anförda tror jag mig likväl hafva beredt Dig en icke ringa Majglädje. Se — ack se! våren står åter i blomma! Jag menar våren i alla de mannahjertan, som klappa för gamla Norden.

STOCKHOLM, 1844.

P. A. NORSTEDT ET SÖNER,

Kongl. Boktryckare.